

Чорна рада (дуже стисло)

Пантелеймон Куліш

Чорна рада

Хроніка 1663 року

I

Навесні двоє верхових наближалися до Києва Білгородським шляхом. Де їхали полковник Шрам із сином. Полковник був сином поволоцького попа, вивчився на попа, але потім пішов до козаків.

Після поразки повстання полковник десять років сидів "зимовником серед дикого степу на Низу, взявши за жінку бранку туркеню; проповідував слово правди божої рибалкам і чабанам запорозьким. Коли повстання підняв Богдан Хмельницький, Шрам став першим його помічником, у боях заробив багато шабельних шрамів, за що його тепер і прозвано Шрамом. Постарівши, постригся в попи. Тепер у походи ходив його син Петро. Коли ж на Україні знову почалися чвари і роздори, люди знову обрали Шрама полковником.

II

Шрам з Петром заїжджають на хутір Хмарище до Череваня, це недалеко від Києва.

Черевань був чоловік заможний. Приїхавши до нього, козаки зустрічають там божого чоловіка, який розповідає про події на Україні. Між козаками немає ладу, кілька гетьманів добирають собі прихильників, гине козацька слава.

Почувши це, Шрам зізнається, що він їде не в Київ, а до Сомка в Переяслав, хоче підняти його з усіма полками на Тетерю, який збирає сили. Кличе він із собою і кобзаря, бо його козаки послухають.

III

Петро знайомиться у Череваня з його дочкою Лесею і одразу закохується в неї. Черевань і Шрам домовляються одружити дітей. Але Лесина мати має на думці зовсім іншого нареченого, вона мріє бачити Лесю гетьманшею. Тому вона пропонує перед заручинами

поїхати на прощу до Києва, бо такі, мовляв, звичаї предків.

Всі вирушають до Києва.

IV

Київ після недавніх історичних подій ще не отямився. Скрізь видно сліди пожарищ — це Радзивілл із литвинами спалили його.

Серед Києва стоять вози, перегороджуючи дорогу. Це побратим Шрама Тарас Сурмач святкує народження сина. Він запрошує і полковника випити з ним, але той відмовляється — він їде до церкви, тому негоже пити.

Козаки образились і почали сваритися з полковником та його сином. Хтось навіть вигукнув про "чорну раду". Це дуже занепокоїло Шрама, але він не мав змоги навіть слова вставити. Наперед виступає Черевань. Він запевняє, що зараз тільки поклониться

хоч одній церквиці, а потім одразу прийде святкувати народження дитини разом з усіма. Це зразу заспокоює козаків. Розмова стає мирною.

V

Прочани пішли оглядати монастир. Коли доходили до дзвіниці, почули страшний гамір. Чернець пояснив їм, що це запорожці зі світом прощаються. Котрийсь з них, постарівши, збирався піти у ченці, а перед цим влаштовував гуляння. Козаки вдягалися у розкішні шати, які потім оббрюхували в багнюці, роздарювали, пили дорогі напої, зовсім не шкодували коштів. На Запоріжжі жили вони бідно, тут же розкошували, зневажаючи багатство.

Шрам задивився на запорожців.

З монастиря всі разом поїхали кіньми до великої церкви. Шляхом їх наздоганяють запорожці-побратими, які розмовляють, чи не вкрати їм Лесю і не вивезти в Чорногорію. Дівчина злякалась, та Василь Невольник її заспокоює: козаки жартують.

VI

Біля печер Черевань зі Шрамом зустріли гетьмана Сомка. Той радо привітав свою наречену. Засмучений Петро зразу зрозумів, що йому тепер нічого чекати. Виявляється, Череваниха давно вмовилася із Сомком про сватання. Черевань став заперечувати, але Шрам його перепинив: нехай Леся виходить за Сомка, а його син знайде іншу.

Шрам розпитує Сомка про його позиції як гетьмана, той впевнений, що його підтримають.

До Сомка приходять запорожці Кирило Тур та Чорногор. Виявляється, що колись Кирило врятував життя Шрамові. Це ті самі козаки, які налякали Лесю.

VII

За столом Кирило Тур відверто заявляє, що Леся йому сподобалась, тому він її вкраде та вивезе у Чорногорію, батьківщину свого побратима. Ніхто не сприймає цього серйозно. Сомко дуже поважає і любить Кирила, вважає його дуже щирою і вірною людиною.

Виходячи з дому, Кирило, який був характерником, примовляє: "Двері одмикайтесь, а люде не прокидайтесь".

VIII

Після гостин всі міцно поснули. Не спав тільки один Петро, який журився за втраченим коханням. Він бачить, як побратими викрадають Лесю, і кидається її рятувати. Чорногор пропонує тікати, але Кирило вирішує прийняти бій. Вони довго б'ються, та ніхто не може перемогти. Нарешті, козаки вдарили один одному в груди так сильно, що повалилися обидва.

Прискакали Шрам із Сомком. Гетьман зразу кинувся до Кирила Тура. Це обурило старого Шрама, але гетьман заявляє, що молода знайшлася б ще одна, а такого побратима не знайдеш.

Лесине серце одразу одвернулося від Сомка після таких слів.

Пораненого Петра привезли на Череванів хутір Хмарище, щоб лікувати.

До Сомка прибуває на хутір гонець і розповідає, що три полковники — миргородський, зінковський та полтавський — перейшли на бік Іванця. На боці Сомка залишилося тільки два полковники.

Сомко вирішує збирати свої полки і стояти проти конкурентів.

Шрам радить Сомкові їхати в Переяслав та писати листи до полковників, щоб вони одумались. А він з Череванем збирається у Ніжин вмовити Васюту підтримати Сомка.

X

Шрам з усією сім'єю Череваня прибуває на хутір полкового осавули Гвинтовки, шурина Череваня.

Під час частування до хати заходять міщани. Гвинтовка відібрав у них воли за те, що возили хмиз із лісу, який той чомусь вважав своїм. Побачивши зневажливе ставлення осавули до людей, Шрам присоромлює його гострим словом.

XI

Ще не зовсім здорового Петра залишають у Гвинтовки. Полковник Шрам вирушає до Батурина, куди поїхав Васюта.

Блукаючи пущею і сумуючи, що не бачить Лесі, Петро зустрічається з Кирилом Туром. Запорожця виходили вдома мати з сестрою, він давно вже і не згадує про Лесю. Тур запрошує Петра до себе додому і говорить матері, що це його побратим, разом з яким його поранено під Києвом. Правди він не розповідає. Гостя починають частувати, аж раптом з'являється старий Пугач зі своїм джурою і наказує Кирилові їхати до коша на розправу. Мати просить Петра дізнатися, що з її сином.

XII

Петро їде в урочище Романовський Кут, куди повезли Кирила. Там стоїть кошем і Брюховецький. Зібралася тут сила козаків, мужиків, бідноти. Всім їм Брюховецький обіцяв грабувати Ніжин. Сам претендент на гетьманство якийсь ніби юродивий, говорить тоненьким голосом, називає всіх "дітками".

Після покарання киями Петро допоміг Кирилові дістатися до матері. Козак хотів трохи відлежатися, а потім повернутися до коша.

XIII

Дорогою в Батурин старий Шрам заїхав до сотника Білозерця, який розповів останні новини. Всі мають зібратися в Ніжині. Туди вирушив Сомко, Васюта, туди ж приїхали і московські бояри. Шрам вирішує і собі прямувати в Ніжин. Дорогою зустрічає вік Сомка зі

старшиною.

Гетьман розповідає, що надіслав до міста свої полки разом з писарем Вуяхевичем.

Пізніше виявилося, що писар зрадив Сомка. Вся старшина роз'їхалася по дворах, біля гетьмана залишився тільки Шрам.

XIV

На хуторі Гвинтовки Черевань посварився зі своїм родичем, що тепер зовсім запанів. Крім того, Гвинтовка натякає, що дарма вони засватали Лесю за Сомка, становище його сумнівне. Обидва дотримуються своєї думки, починається сварка.

З Ніжина прибув сотник Гордій Костомара і розповів, що в місті дуже тривожно, народ збирається туди. Костомара просить поїхати в Ніжин і Гвинтовку, бо козаки послухали б його, але він не хоче.

Розказує про побачене й Петро.

Наступного дня всі виїхали в Ніжин на раду. Народу зібралося дуже багато. Брюховецький поводився нахабно. Розгорілася суперечка між прихильниками Сомка і Брюховецького, перемогли останні.

Гвинтовка теж переходить на бік Брюховецького. Решта прихильників Сомка йде "на поклон" до Іванця, він залишається один.

Прийнявши присягу, Брюховецький запрошує до себе князя з послами на бенкет.

XV

Після ради всі розбрелися, голота почала трощити крамниці.

Тих, хто йде до міста, не пускає московська сторожа. У таборі пораються козаки, відганяючи селян киями. Немає ніякої обіцяної рівності.

Черевань дізнається випадково від Тараса Сурмача, що Брюховецький посватав Лесю за писаря Вояхевича. Він збирається тікати, але з'являється Кирило Тур і заявляє свої права на дівчину.

Петро кидається на хутір Гвинтовки рятувати Лесю, але зустрічає батька.

Черевань повертається додому.

XVI

Навколо Брюховецького зібралися його прихильники.

Два старих січовики привели Олексу Сенчила, щоб покарати його киями за те, що скаче в гречку. Та Брюховецький прощає його. Він пропонує козакові одружитися та оселитись в місті.

Старі козаки, серед яких і Пугач, обурені.

XVII

Бажаючи урятувати Сомка від смерті, Кирило Тур приходить до Іванця і пропонує вбити свого гетьмана. Той вірить намірам запорожця і дає йому перстень, з яким Кирила мають пропустити до темниці.

Кирило Тур проникає в темницю та пропонує Сомкові залишитися замість нього. Гетьман відмовляється заплатити чужим життям за своє.

Ні з чим повертається хоробрий Тур до старого Шрама, намагається посміхатися, але голос його дрижить.

XVIII

Старий Шрам помирає. Намірившись іти на Запоріжжя, Петро опиняється в Хмарищі. Там він дізнається, що Кирило Тур вирвав Лесю від Брюховецького, скориставшись перснем, а потім поїхав з побратимом у Чорногорію.

Петро залишається в сім'ї Череваня і через півроку одружується з Лесею.

Критика, коментарі до твору, пояснення (стисло):

Роман "Чорна рада" був написаний українською і російською мовами. Українською

мовою його вперше було надруковано в 1857 р. В основу твору покладено історичні події, описуються в ньому роки, коли Правобережна Україна відійшла від Польщі. На гетьманську булаву претендувало кілька осіб, боротьба не була справедливою.